

# GEBAREN- ICONEN



# **ALPHABETUM VIII**

## **2021**







# GEBAREN- ICONEN

EEN NOTATIE SYSTEEM VOOR GEBARENTAAL  
ONTWORPEN DOOR RUUD JANSSEN

**Alphabetum VIII**

26 mei 2021 – 22 augustus 2021

West Den Haag



We must protect and preserve our beautiful signs  
as the noblest gift God has given deaf people.

**George W. Veditz**, 1913



## INHOUD

9 **Inleiding**

Yael Keijzer

13 **Schrift bestaat niet zonder de zintuigen**

Ruud Janssen

15 **Visible Speech, oralisme en gebarentaal**

Wim Zonneveld

43 **Gebareniconen**

Ruud Janssen

62 **Poëzie in gebarentaal**

Wim Zonneveld

73 **Hoe zeg je het onbenoembare in gebarentaal**

Ruud Hisgen & Adriaan van der Weel



## Inleiding

Yael Keijzer

Schrift bestaat niet zonder de zintuigen. Dit is de titel voor de infographic ontworpen door Ruud Janssen als aanleiding voor zijn model van gebareniconen. In principe komt schrift voort uit taal, maar is taal zelf niet verbonden aan geletterdheid en het is niet alleen verbaal. Taal is universeler. Het heeft ook geen eenduidig doel. Naast praktisch een boodschap over te brengen aan een ander, gebruiken we ook taal voor onszelf; om onszelf creatief uit te drukken, of om iets beter te begrijpen. De mogelijkheden hiertoe worden gegeven door onze zintuigen – deze vormen de bouwstenen voor alle manieren van communicatie. We kunnen immers ook niet denken, of verbeelden, voorbij de categorieën van onze waarneming. Hier rolt een taal uit, vaak geconditioneerd door natuur en cultuur. Daar bedoel ik mee, dat onze lichamen en haar eigenschappen beïnvloeden welke taal gevormd wordt (tevens hoe er gedacht wordt en de wereld begrepen), en dat dit in groepsverband afgestemd en afgesproken wordt, om communicatie makkelijk te maken. Vervolgens kan deze taal gepoogd ‘leesbaar’ gemaakt te worden, gevisualiseerd, tot schrift en een schriftelijke traditie. Zo zijn bepaalde notatiesystemen bijvoorbeeld meer gebaseerd op beeld, zoals Chinese karakters. Maar Westerse talen, gebruikmakend van letters en alfabetten, zijn vóornamelijk afgeleid van klank.

In dit boekje zijn de ontwikkelingen te volgen van het in kaart brengen van de non-verbale elementen van spraak,

zoals de fonetische symbolen in Visible Speech (1867) van Melville Bell, of de handpalm oriëntatie (1965) van William Stokoe. Maar het blijft taaie materie.

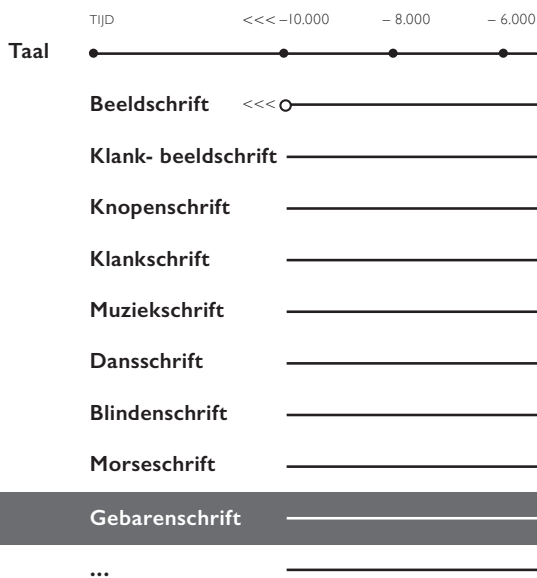
Toen Janssen eind jaren 70 als student grafische en typografische vormgeving aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten als opdracht handen moest fotograferen, kwam hij uit bij gebarentaal. De directeur van een doveninstituut zei toen 'gebarentaal bestaat niet' – het was zaak doven te leren lezen en spreken. De gebarenschriften die zich onontkoombaar uiteindelijk ontwikkelden, waren en zijn alsnog aangepast aan talen die zich baseren op klank en letters. Hier vindt dus een verwarring van de zintuigen plaats.

Met 26 handstanden kan je het alfabet weergeven. Maar hoe leg je de enorme variatie van de handvormen van gebaren vast? Ieder gebaar heeft daarnaast ook een ruimtelijke beweging, hoe klein ook. Janssen's model van gebareniconen is een poging om ruimte, beweging, beginpunt, eindpunt, wisselende posities, expressie, handen en lichaam in een beeld samen te vatten, en zo een volwaardig gebarenschrift te vormen die op zichzelf kan staan, zonder afgeleide te zijn van een ander schrift. En aannemend dat taal gelijkstaat aan denken, en als iets dat wederzijds met de zintuiglijke waarneming tot stand komt, is een gebaar niet alleen ondersteunend, maar een volwaardige bouwsteen tot communicatie. Als we praten, maken we al gauw gebaren. Deze zijn, semantisch gezien, vaak belangrijker dan het woord dat erbij uitgesproken wordt. Misschien tijd voor een herwaardering.





## Schriften





310100+ 001+00:

# VISIBLE SPEECH:

THE SCIENCE OF

0+0101010 1031010100:

## UNIVERSAL ALPHABETICS;

OR

SELF-INTERPRETING PHYSIOLOGICAL LETTERS,

FOR THE WRITING OF

ALL LANGUAGES IN ONE ALPHABET.

ILLUSTRATED BY

TABLES, DIAGRAMS, AND EXAMPLES.

BY

ALEX. MELVILLE BELL, F.E.S., F.R.S.S.A.,

PROFESSOR OF VOCAL PHYSIOLOGY,

LECTURER ON ELOCUTION IN UNIVERSITY COLLEGE, LONDON,

AUTHOR OF 'PRINCIPLES OF SPEECH AND CURE OF STAMMERING,' 'ELOCUTIONARY MANUAL,'

'STANDARD ELOCUTIONIST,' 'EMPHASIZED LITURGY,'

'REPORTER'S MANUAL,' &c., &c.

INAUGURAL EDITION.

SIMPKIN, MARSHALL & CO.: LONDON;

N. TRÜBNER & CO.: LONDON AND NEW YORK.

SOLD BY ALL BOOKSELLERS.

1867.

*Price Fifteen Shillings.*

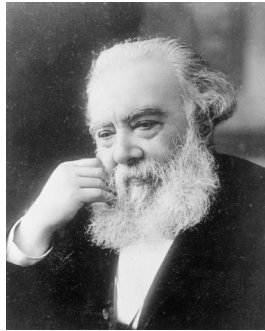
RIGHTS OF TRANSLATION AND REPRODUCTION ARE RESERVED.

## Visual Speech, oralisme en gebarentaal

Wim Zonneveld

Edinburgh, Schotland, midden negentiende eeuw. Een plaatselijke logopedist ontwerpt ter ondersteuning van zijn praktijk symbooltjes voor spraakklanken en zet die in een schema.

Deze logopedist is Alexander Melville Bell. Hij geeft, net als zijn vader Alexander Bell, spraakles aan publieke sprekers, voordrachtskunstenaars, acteurs en mensen met



**Alexander Melville Bell**

*foto: Granger, ±1890*

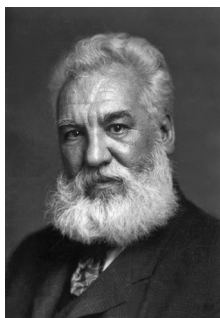
spraakproblemen en vermoedt dat het daarbij helpt als hij ze de klanken laat 'visualiseren'. Ze laat indenken hoe die klanken door de zelf niet altijd zichtbare spraakorganen gevormd worden. De naam van het systeem: *Visual Speech*. Hij publiceert het onder die naam in 1867 in Londen.

Alexander Graham Bell (1847-1922), Alexander Melville's zoon, zet de familietraditie in taal en spraak voort en steekt zijn vader en grootvader naar de kroon, vooral als



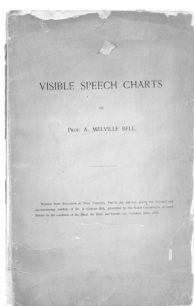
**Alexander Melville Bell met zijn vrouw Eliza Grace Symonds en hun kleindochter Elsie May Bell op Beinn Bhreagh, Nova Scotia, 1884. Kleindochter Elsie spreekt via een spreek slang met oma Eliza.**

uitvinder van de telefoon, zo veel wordt hem gewoonlijk wel na gegeven. Als het gezin naar Amerika is verhuisd, is hij van een aantal onderzoekers, die met hetzelfde experimenteren, degene die als eerste in maart 1876 van het Amerikaanse octrooibureau zijn 'sprekende telegraaf' erkend krijgt - het apparaat waarmee hij in zijn spraaklaboratorium aan de Universiteit van Boston het verzoek 'Mr. Watson, kom hier, ik wil u spreken' overgebracht krijgt naar zijn assistent een kamer verderop. Het zijn de voorgangers van al die woorden die we bijna anderhalve eeuw later zonder nadenken in onze mobiel-tjes spreken, naar een ander die ook in een kamer zit, of buiten loopt, of in een dansclub staat, soms duizenden kilometers ver weg in Rotterdam, Rome, New York, Sidney of ergens in China.



**Alexander Graham Bell**

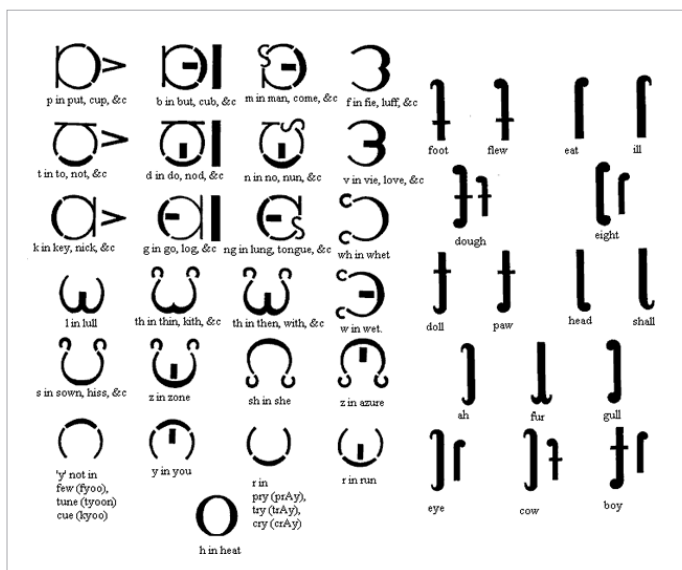
Maar Alexander Graham Bell is ook een controversiële figuur. Of in elk geval: is het geworden. Wie op hem Googelt, leest al gauw dat hij door sommigen met zijn '*voices from far away*' wordt beschouwd als een pionier op het gebied van spraaktechnologie, taalverwerking, communicatie en spraaktherapie, van cognitieonderzoek en artificiële intelligentie, van militaire toepassingen tot aan zelfs 'video gaming'.



Visible Speech Charts <sup>1</sup>



Het deelsymbool voor de Z in 'zone'.



Visible Speech Chart - schema

1 De omslag vermeld: 'Herdruk van Education of Deaf Children, Part II, Pp. 248-253, met aanwijzingen en bijgaande voorbeelden van Dr. A. Graham Bell, aangeboden aan the Royal Commission of Great Britain ten gunste van de Blinden, de Doven, de Stommen, etc. London, June, 1888.'



Voor anderen is hij iemand die zijn talenten als onderzoeker en zijn aanzien als wetenschapper gebruikte, nee misbruikte, op een ander terrein: om te propageren dat doofheid een bedreiging is van de maatschappelijke orde, die onderlinge huwelijken en uiteindelijk zelfs onderling contact van doven wilde verbieden omdat dat zou leiden tot een 'doof ras' dat een ramp zou zijn voor onze wereld. Die aanleunde tegen de eugenetica, dat we kennen uit de donkerste periode van de twintigste eeuw.

### Visual Speech

Visual Speech is een misschien wat gek ogend maar geen ingewikkeld systeem. Elke aparte actie van de spraakorganen wordt weergegeven met een deelsymbooltje. In de eerste drie tekeningetjes links boven in het schema werkt dat zo: een cirkel links met een lijn afgesloten en aangevuld met een pijltje naar rechts betekent: gesloten lippen die met een plofje worden losgelaten – een (Engelse) **p**! Een inwendig lijntje toegevoegd en gevolgd door een dikke streep: dezelfde klank, maar met trilling van de stembanden voortgezet in een klinker – een **b**. De cirkel links wobbelig afgesloten: een klank waarin lucht door de neus uitstroomt – een **m**. Enzovoort, de spraakorganen kunnen een hoop variatie aan!

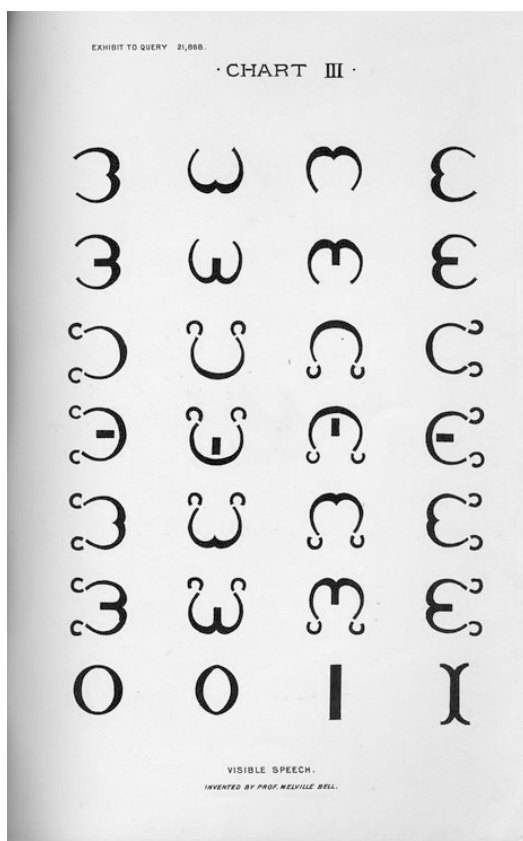
Dit schema, zegt vader Bell, kan uiteindelijk met minimale symboolaanpassingen alle klanken van alle menselijke talen beschrijven. Min of meer zoals het periodiek systeem van Mendeleev doet voor scheikundige elementen. De streepjes, cirkeltjes en wobbeltjes verdwijnen er uiteindelijk uit, maar de gedachtegang vormt de basis van het International Phonetic Alphabet dat aan het eind van de negentiende eeuw wordt ontwikkeld door Engelse

en Franse 'fonetici' (spraakonderzoekers) en dat met voortdurende verfijningen nog steeds wereldwijd wordt gebruikt. Dit succesvolle IPA gaat terug tot Bell. Maar niet alleen dat: als entrepreneur gaat vader Bell met zijn systeem, zijn klanken-'chart', de boer op, met zoon Alexander Graham als vertegenwoordiger. Al doende bedenken ze dat het Visual Speech-systeem ook ingezet zou kunnen worden ingezet in de dovenwereld.

## **Oralisme**

Wanneer in Schotland twee kinderen Bell snel achter elkaar aan tuberculose overlijden, verkast vader Alexander Melville op zoek naar een gezonder klimaat in 1870 met zijn gezin naar Canada. Het is zoon Alexander Graham die in Noord-Amerika Visual Speech promoot op dovenscholen en in 1872 zelf in Boston een school opent waarop hij er les in geeft aan doven.

Hij trouwt in 1877 met Mable Hubbard, een dove dochter van een advocaat uit Boston die ook president is van de plaatselijke Clarke School voor doven en slechthorenden. Het is een tijd waarin de integratie van grote stromen immigranten in de Amerikaanse maatschappij een punt van grote zorg is en Bell begint zijn werk in die context te plaatsen. Als het spreken van de taal een voorwaarde is voor succesvolle integratie, hoe kunnen doven dan beter integreren dan door het aanleren van die taal? De correcte articulatie van de klanken van - in zijn situatie - het Engels in combinatie met liplezen worden de pijlers van zijn dovenonderwijs en onderwijsadviezen. Het zal bekend worden als het Oralisme en Alexander Graham Bell promoot het waar hij kan, onder politici, onderwijzers, medici en subsidiegevers, waarbij hij profiteert van zijn status en autoriteit als uitvinder van de telefoon. Niet onbelangrijk is de ontvangen steun van



Visible Speech Chart III

de ouders van dove kinderen, die vanzelfsprekend niets liever willen dan de maatschappelijke integratie van hun kinderen.

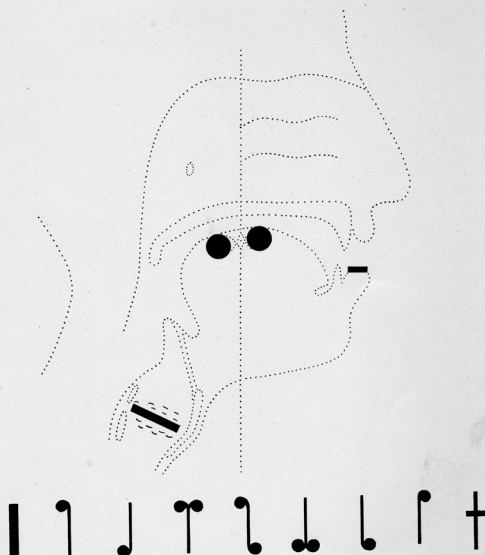
In 1880 vindt er in Milaan een groot wereldcongres plaats over dovenonderwijs en onderwijsbeleid, waarop in verschillende resoluties het oralisme als de beste onderwijsvorm voor doven en slechthorenden wordt

aangenomen. Alexander Graham Bell ontwikkelt en propageert de meest radicale vorm hiervan. In een lezing in 1883 voor de Amerikaanse National Academy of Sciences doet hij aanbevelingen voor de maatschappelijke integratie van doven. Hij keurt dovenverenigingen, dovenkranten en dovenscholen af als bronnen van het doorgaand gebruik van gebarentaal en van onderlinge huwelijken tussen doven, waaruit door genetische overerving een dove variant van de menselijke soort kan ontstaan. Hij bepleit een verbod op gebarentaal, het vervangen van dove door horende onderwijzers en fysieke integratie tussen dove en horende leerlingen in het onderwijs. Hij verklaart doofzijn 'een gebrek' en bepleit de facto het uitbannen van de 'eigen dovencultuur' die in plaats van integratie zou leiden tot isolatie.

Oralisme werd geboren uit Visual Speech, dat de basis legde voor veel goeds en nuttigs in de studie van klanken. Oralisme werd bijna een eeuw lang de standaard in het wereldwijde dovenonderwijs, zonder dat de doven zelf er iets over te zeggen hadden. Van de 164 deelnemers aan het congres van Milaan was er één doof. Bell pronkte met dove leerlingen die via zijn systeem hadden leren communiceren. Maar de praktijk bleek voor velen veel weerbarstiger, ook voor zijn eigen echtgenote van wie gezegd wordt dat zij er nooit in slaagde spraak goed te beheersen. Bell zelf lijkt het nooit te hebben geraakt.

EXHIBIT TO QUERY 21,868.

· CHART IV ·



VISIBLE SPEECH.

INVENTED BY PROF. MELVILLE BELL.

Visible Speech Chart IV <sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Melville Bell's Visible Speech bleef lang personen in het spraakonderwijs aan doven inspireren. Verschillende pogingen om de 'onzichtbare' klanken aan te leren zullen echter niet lukken zonder gedegen onderwijs van gebarentaal. De eerste docenten Nederlandse Gebarentaal, sommigen zelf doof, studeerden in 2001 af aan de Hogeschool in Utrecht.



De tekst woord voor woord in Whipple's fonetische alfabet: 'Some foolish persons drink rum and gin and other strong liquors to keep them warm in Winter.'

Zerah C. Whipple



*My teacher and friend  
Z. C. Whipple*

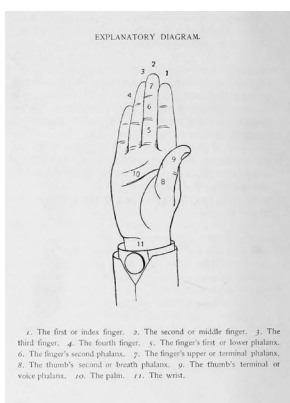
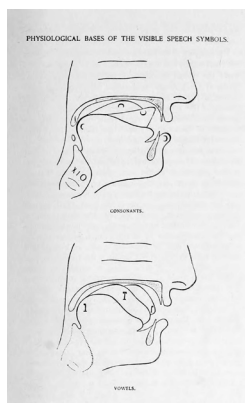
WHIPPLE'S NATURAL ALPHABET.\*

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	
24	25	26	27	28	29
30	31	32	33	34	35
36	37	38	39	40	41

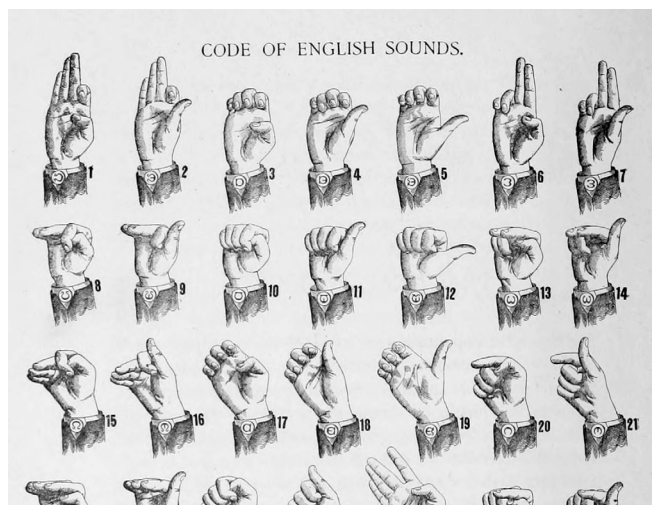
\*From a letter addressed to Professor B. G. Northrop and published in the report of the Connecticut Board of Education for 1873.  
208

- 3 Zerah C. Whipple (1849 – 1879) Whipple ontwikkelde eveneens een fonetisch alfabet voor doven bij het aanleren van klanken. De letters in dit alfabet waren schematische afbeeldingen van de positie en beweging van de stemorganen bij het uitspreken van geluid. Whipple's school bestaat nog steeds en heet nu 'Mystic Educational Center.'

## VOORBEELD VAN 'THE LYON PHONETIC MANUAL' 4



Edmund Lyon



4 Edmund Lyon (1855 - 1920) was uitvinder (o.a. de elektrische start-motor), ondernemer en bekende van Graham Bell. Hij bedacht 45 hand-standen voor de symbolen van Melville Bell's Visible Speech. Het systeem bleek niet te werken en doven bleven het oralisme beschouwen als een ernstige bedreiging voor de ontwikkeling van de gebarentaal.

## George W. Veditz: Gebarentaal behouden <sup>1</sup>



George W. Veditz, een leraar en zelf doof, noemde Alexander G. Bell de door doven meest gevreesde Amerikaan. Hij zei:

**"... he comes in the guise of a friend, and [is], therefore, the most to be feared enemy of the American deaf, past and present."**

George W. Veditz werd geboren in in 1861 Baltimore, Maryland. Zijn ouders waren Duitse immigranten en George groeide tweetalig op maar kreeg op 8-jarige leeftijd rode hond en werd doof. Tot zijn 14<sup>de</sup> kreeg hij thuisonderwijs en leerde verder, zoals toen gebruikelijk, een ambacht, het schoenmaken. Via studies werkte hij zich op tot leraar en later kreeg hij aanzien als 7<sup>de</sup> president van de *National Association of the Deaf*.

Als voorvechter van gebarentaal, die Veditz beschouwde als *'The noblest gift of God'*, werd hij bekend door zijn pleidooi uit 1913, vastgelegd op 35 mm film, voor het behoud van gebarentaal. Tussen 1910 en 1921 werden ongeveer 50 films opgenomen om de rijkdom van gebarentaal vast te leggen voordat die verloren zou gaan door het oralisme dat ingezet was tijdens het congres in Milaan in 1880. De populariteit van de films was groot en de onderwerpen divers: reisverhalen, allerlei geschiedenissen, gedichten, liedjes, grappen, een preek en zelfs de speech The Gettysburg Address van Abraham



Lincoln. Veel van de films zijn verloren gegaan maar 14 stuks, bekend als de Veditz collectie, konden uiteindelijk worden gedigitaliseerd. Het oralisme heeft zowel in Amerika als in Europa en tot diep in de jaren zeventig ook in Nederland het dovenonderwijs beheerst. De strijd van Veditz en gelijkgestemden tot behoud van gebarentaal heeft echter zijn vruchten afgeworpen getuige de huidige internationale waardering voor en erkenning van gebarentaal.



- 
- 1 **George W. Veditz** filmde zichzelf in 1913 in de film getiteld *Preservation of the Sign Language*. In december 2011 is de film opgenomen in de *National Film Registry of the Library of Congress*.



'*Preservation of the Sign Language*' with subtitles

EXAMPLES.



Word or idea expressed by sign: To cut, with an ax.

DESCRIPTION:

With the right hand flattened (N changed to right instead of left), palm upward, move it downward to the left side repeatedly from different elevations, ending each stroke at the same point.

Conception or origin: From the act of felling a tree.



Word or idea expressed by sign: A lie.

DESCRIPTION:

Touch the left breast over the heart, and pass the hand forward from the mouth, the two first fingers only being extended and slightly separated (L, I—with thumb resting on third finger).

Conception or origin: Double-tongued.



L, I.



Word or idea expressed by sign: To ride.

DESCRIPTION:

Place the first two fingers of the right hand, thumb extended (N, I) downward, astraddle the first two joined and straight fingers of the left (T, I), sidewise, to the right, then make several short arched movements forward with hands so joined.

Conception or origin: The horse mounted and in motion.



N, I.



T, I.

- ..... the sign and not forming part of it.
- > Indicates commencement of movement in representing sign, or part of sign.
- Dashes indicate the course of hand employed in the sign.
- X Represents the termination of movements.
- Used in connection with dashes, shows the course of the latter when not otherwise clearly intelligible.

72

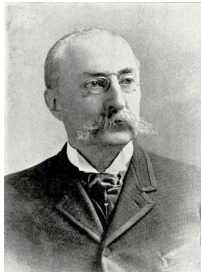
©

Instructie voor het noteren bij het verzamelen van gebaren.<sup>1</sup>

1 Pagina uit Mallery's boek 'Study of Sign Language among the North American Indians' (1880), waarin hij het overzicht van de 25 basishandstanden, zie afbeelding 'Types of Hand Positions of Sign Language' op pagina 32, nog 'Types of Hand Positions of Gesture-Language' noemt.

## Garrick Mallery: Ethnograaf

Uit beschrijvingen van de vroegste contacten van Europeanen met Native Americans in Noord-Amerika in de zestiende eeuw blijkt al het gebruik van gebarentaal door de 'indigenous peoples'. Bij nader onderzoek vanaf de negentiende eeuw bleek het een volledig ontwikkelde taal, in gebruik in een groot gebied dat zich uitstrekte van Centraal Canada via het Amerikaanse Midden-Westen tot aan Noord-Mexico. Doordat er niets over werd vastgelegd, is de preciese oorsprong ervan onduidelijk, maar de voornaamste functie lijkt die van handelstaal te zijn geweest tussen volkeren met geheel verschillende gesproken talen. Maar hij werd net zo goed gebruikt bij ceremonies, voordrachten, het vertellen van verhalen, en in de communicatie tussen en met doven en slechthorenden. Ondanks meer dan een eeuw aan even overbekende als droeve maatschappelijke en politieke ontwikkelingen, zijn er van de meer dan 100.000 gebruikers aan het eind van de negentiende eeuw in onze moderne tijd nog steeds 'sprekers' over, vermoedelijk enige duizenden.



Garrick Mallery

Wat we weten van dit systeem van communicatie met gebaren is vooral te danken aan Garrick Mallery (1831-1894). Opgeleid als jurist, vocht hij als vrijwilliger in

de Amerikaanse Burgeroorlog van 1861–1865 en kreeg daarna een aanstelling bij het Signal Corps van het Amerikaanse leger, waar vlagsignalen (het 'semafoor'-systeem) werden gebruikt voor communicatie over lange afstanden. Zo raakte hij geïnteresseerd in het talige gebruik van gebaren onder de Dakota, en in hun systeem

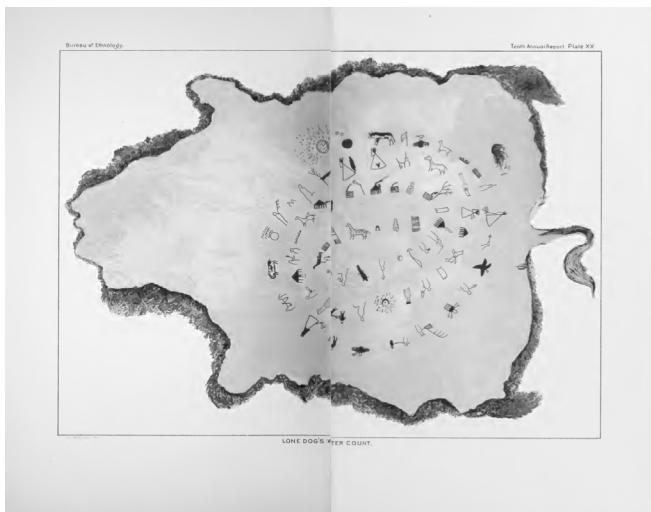


Plate XX, Lone dog's winter count <sup>2</sup>

van 'pictogrammen' op rotsen, huiden en boomschors, gebruikt voor de overdracht en het behoud van mythes en in geschiedschrijving. Vervroegd afgezwaaid vanwege zijn intensieve militaire jaren, kreeg Mallery in 1880 een aanstelling bij het gloednieuwe Bureau of American Ethnology, dat tot taak had – uit wetenschappelijke nieuwsgierigheid, maar ook voor het te laat was –

2 Uit: "Picture Writing of American Indians" by Garrick Mallery, 1894.

3 Uit: "Sign Language Among North American Indians Compared With That Among Other Peoples And Deaf-Mutes" by Garrick Mallery, 1881: fig. 127, fig. 82 en 342a.

ethnografisch (volkenkundig), archeologisch en taalkundig onderzoek te doen naar de cultuur en geschiedenis van de – zoals dat toen heette – *'American Indians'*.

Tussen 1880 en 1890 publiceerde Mallery boeken van honderden pagina's en een reeks artikelen over de gebaren- en pictogramsystemen van de Native Americans, waaronder (de titels zeggen het precies) *'A Collection of Gesture Signs and Signals of the North American Indians, with Some Comparisons'* en *'Picture Writing of the American Indians'*. Zijn belangrijkste werk is *'Sign-language among North American Indians Compared with that Among other People and Deaf-mutes'* van 1881, een ongelofelijk gedetailleerd en – voor zijn tijd – geavanceerd werk van 290 pagina's met kaarten, 13 grote platen en 285 figuren, met als voornaamste deel een analyse van de destijdsgebarentaal van Native

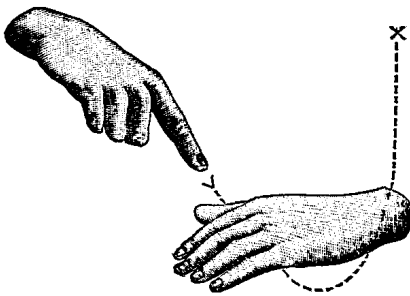


fig. 127<sup>3</sup>

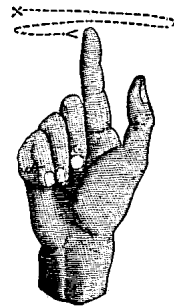


fig. 82

Americans. Een van de belangrijkste bevindingen was dat het gebarensysteem niet *'parasiteerde'* op gesproken talen, het was niet het secundaire product van simpele vertaling van gesproken uitingen maar functioneerde onafhankelijk ervan. Niet als zomaar een handig com-

## TYPES OF HAND POSITIONS IN SIGN LANGUAGE.



FIG. 342a.

Fig. 342a - Handstanden <sup>4</sup>

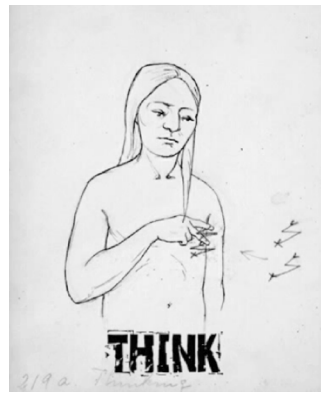
4 Garrick Mallery omschreef 25 handstanden om tijdens het veldwerk als voorbeeld te dienen bij het noteren van handstanden en gaf iedere handstand een letter.

Uit: "Sign Language Among North American Indians Compared With That Among Other Peoples And Deaf-Mutes", pagina 547.

municatiesysteem maar 'als taal', met een structuur, een woord- en een zinsbouw, en wat dies meer zij. In het Engels wordt dit duidelijk weergegeven als het verschil tussen een systeem van 'gestures' en een systeem van 'signs', waar in het Nederlands in beide gevallen van 'gebaren' wordt gesproken.

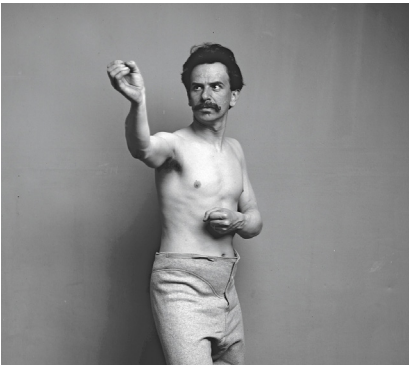
Een van de vele figuren en onderdeel van de inventarisatie en analyse van 'handstanden' die in dit gebarensysteem, in deze taal, betekenisvol worden gebruikt, staat hier naast afgebeeld. Tot en met vandaag zijn in beschrijvingen van gebarentalen dergelijke voorstellingen en analyses terug te vinden.

Het Bureau of Ethnology verzamelde zijn gegevens via intensief veldwerk, precies zoals Mallery al had gedaan voor het Native American gebarensysteem. Daarmee was



De beweging werd zorgvuldig geanalyseerd en genoteerd.  
De zwarte letters zijn later aangebracht.

hij een methodologische voorloper. Hij kreeg zijn eigen plek in de opkomende anthropologie van eind negentiende eeuw, uniek vanwege zijn onderzoeksterrein maar tegelijk passend in een van de belangrijkste nieuwe ideeën van die tijd, te danken aan de Duits-Amerikaanse anthropoloog Franz Boas als gevolg van diens eigen onderzoek naar 'native' Amerikaanse culturen: dat de 'evolutionaire' hiërarchische kijk op cultuur, als een ontwikkeling naar een steeds hogere vorm (met natuurlijk de West-Europese aan de top) niet te handhaven was en moest worden vervangen door 'relativisme', dat culturele eigenheid benadrukte.



**Franz Boas, anthropoloog**  
(Courtesy of Smithsonian  
Institution Archives)

Begin jaren negentig richtte Mallory de Washington Anthropological Society op, werd daarvan president en richtte zich in zijn laatste publicaties op secure en begrijpelijke onderzoeksverslaggeving. Hij overleed in Washington in oktober 1894.



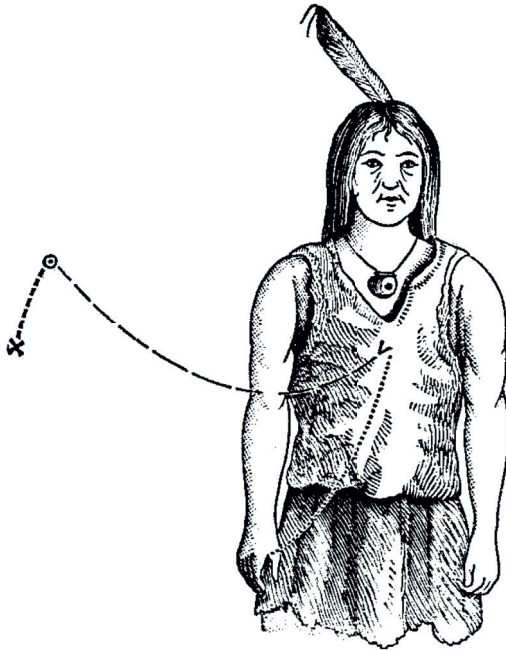


fig. 346 - Ik ga naar huis<sup>5</sup>

#### EXPLANATION OF MARKS.

The following indicative marks are used in the above examples:

- ..... Dotted lines indicate movements to place the hand and arm in position to commence the sign and not forming part of it.
- Short dashes indicate the course of hand employed in the sign, when made rapidly.
- Longer dashes indicate a less rapid movement.
- Broken lines represent slow movement.
- > Indicates commencement of movement in representing sign, or part of sign.
- × Represents the termination of movements.
- ⊙ Indicates the point in the gesture line at which the hand position is changed.

---

<sup>5</sup> Uit: "Sign Language Among North American Indians Compared With That Among Other Peoples And Deaf-Mutes", pagina 551.

DIALOGUES.  
TENDOY - HUERITO DIALOGUE.<sup>6</sup>

The following conversation took place at Washington in April, 1880, between TENDOY, chief of the Shoshoni and Banak Indians of Idaho, and HUERITO, one of the Apache chiefs from New Mexico, in the presence of Dr. W.J. HOFFMAN. Neither of these Indians spoke any language known to the other, or had ever met or heard of one another before that occasion:

Huerito.—WHO ARE YOU?

Tendoy.—SHOSHONI CHIEF.

Huerito.—HOW OLD ARE YOU?

Tendoy.—FIFTY-SIX.

Huerito.—VERY WELL. ARE THERE ANY BUFFALO IN YOUR COUNTRY?

Tendoy.—YES; MANY BLACK BUFFALO.

Tendoy.—DID YOU HEAR ANYTHING FROM THE SECRETARY? IF SO, TELL ME.

Huerito.—HE TOLD ME THAT IN FOUR DAYS I WOULD GO TO MY COUNTRY.

Tendoy.—IN TWO DAYS I GO TO MY COUNTRY JUST AS YOU GO TO YOURS.

I GO TO MINE WHERE THERE IS A GREAT DEAL OF SNOW,  
AND WE SHALL SEE EACH OTHER NO MORE.



Tendoy, fig. 310



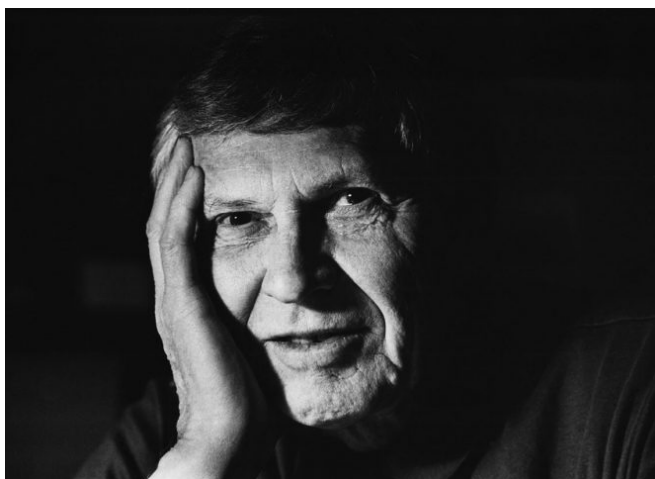
Huerito, fig. 309

---

6 Uit: "Sign Language Among North American Indians Compared With That Among Other Peoples And Deaf-Mutes", pagina's 486 - 490.



**Foto's van Tendoy en Huerito in de fotostudio van Charles Milton Bell, Washington, 1880.**



$B_a B_a^{z\sim} \ddot{N} \ddot{N} \dot{a} \cdot 3^\perp \square ] J C^\dagger J C \ddot{X} \cdot \} Y \nabla J G_A^{<v<}$   
 $\bar{B}_a \cdot B_A \psi \quad G^\perp \quad B_A^\dagger B_A \ddagger \quad D \dot{A}^{\otimes X} \quad \underline{B}_D \quad B_D^\perp$   
 $G^\triangleright \quad \cap \dot{5}^X \quad \square ] J C^\dagger J C \ddot{X} \cdot \quad X_1 X_1 \dot{a} \quad B_T \quad V_b \cdot \nabla$   
 $\bar{B}_a \quad L \# \cdot \quad X_1 X_1 \dot{a}$

William C. Stokoe (1919-2000)

Een stukje tekst uit het sprookje 'Goudlokje' overgezet naar American Sign Language (ASL) in het Stokoe Notation System.

## De natuurlijke taal voor doven

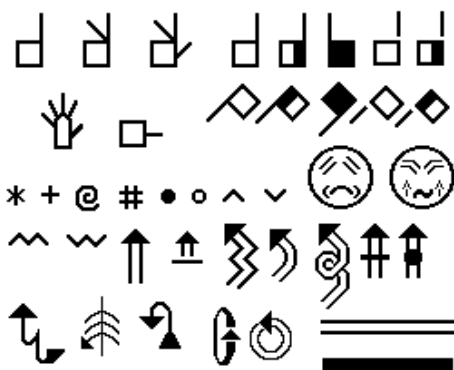
In de jaren zestig van de twintigste eeuw volgt een kentering als moderne inzichten uit de psycholinguïstiek worden ingezet door William Stokoe van de Gallaudet University in Washington D.C., en andere gelijkgestemde onderzoekers. Gebarentaal blijkt de meest natuurlijke taal voor doven. Ondanks de grote verschillen in de uitvoering ('modaliteit'), zijn er belangrijke overeenkomsten tussen gesproken talen en gebarentalen die daar bovenuitgaan, in zinsstructuur, woordopbouw, intonatie. Het laat zien dat 'articulatie' een – letterlijk – oppervlakkige uitingswijze is van een algemeen taalvermogen in het brein. Gebarentaal wordt het meest succesvol aangeleerd op dezelfde manier als gesproken taal – zo vroeg mogelijk en met zoveel mogelijk talig aanbod. Onderzoek naar 'meertaligheid' leidt tot de conclusie dat meerdere talen elkaar niet in de weg hoeven te zitten, sterker nog, een stimulerende werking kunnen hebben op algemeen 'cognitieve' vermogens.

De kwestie van integratie van doven en slechthorenden, met behoud en zelfs aanwending van hun specifieke vaardigheden en eigen cultuur, waarvan taal zo'n belangrijk onderdeel is, in een maatschappij die maar matig op hun succesvolle deelname is ingericht, is daarmee niet van de baan. Maar het inzicht daagt wel dat het een tweerichtingsproces is, een '*team effort*', een groepsinspanning, van ouders, van onderwijzers en beleidsmakers, van politici, van wetenschappers, van doven en slechthorenden en hun organisaties. Het debat over het preciese 'hoe' daarvan gaat nog wel even door.

<https://aslfont.github.io/Symbol-Font-For-ASL/ways-to-write>

a v } d e ⊥ ⊗ ⊙ √ √ π  
 ∪ ∪ η ⊙ v N a T ^ √ ω  
 z ⊙ ⊙ ) ( \_ I † [] □ ÷  
 5 A B C G L R V X Y

- 1 **Stokoe Notation System (1965)** - William C. Stokoe speelde een belangrijke rol in de tot standkoming van het American Sign Language (ASL) woordenboek en ontwikkelde een systeem waarin gebaren opgezocht konden worden per locatie, handstand en beweging. Het was speciaal voor ASL ontworpen, bevat geen elementen voor expressie en was niet bedoeld om volle zinnen in te schrijven.



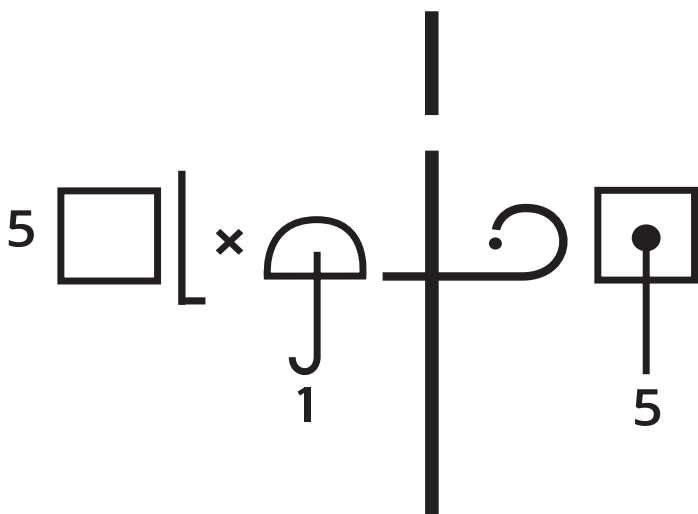
- 2 **Sutton Sign Writing (1974)** - Valerie Sutton ontwikkelde een systeem om het mogelijk te maken gebarentalen precies op te schrijven. Het maakt gebruik van veel symbolen, inclusief voor elementen voor expressie. Op verzoek van gebarentaalonderzoekers aan de Universiteit van Kopenhagen ontwikkelde balletdanseres Sutton dit systeem. Zij was in Denemarken om haar notatiesysteem voor dansbewegingen te promoten.



3 **Hamburg Notation System, HamNoSys (1985)** - Een groep onderzoekers van de Universiteit van Hamburg ontwikkelde een systeem voor het schrijven van alle gebarentalen. De losse elementen worden lineair genoteerd. Het blijft populair voor academische doeleinden en is vier keer herzien.



4 **Si5s (2010)** - Het Si5s is ontworpen door Robert Arnold Augustuso om op papier te schrijven, dus de symbolen kunnen in elke hoek gedraaid worden en willekeurig op het papier geplaatst. Er is geen aparte serie bewegingspijlen dus elke willekeurige beweging kan getekend worden door aan het eind van een vrije lijnvorm een punt te zetten. Symbolen en lijnen zijn samengesteld om een plaatje te vormen van elk gebaar en de gebaren zijn neergezet van links naar rechts.





## **Gebareniconen**

Ruud Janssen

Gebareniconen zijn een abstracte weergave van gebaren en gebarensequenties. Ze hebben een relatie tot uitingen in gebarentalen, maar niet tot gesproken of geschreven Nederlands of andere buitenlandse talen.

Met andere analysesystemen van gebaren erkent 'Gebareniconen' dat gebaren zijn opgebouwd uit onderdelen en dat deze onderdelen kunnen worden gegroepeerd in handstanden, oriëntatie, kleine en grote beweging, expressie etc.

In andere, doorgaans lineaire systemen, zet de schrijver het gebaar in losse elementen op een rij in een vaste volgorde en de lezer stelt deze samen tot een gebaar om het te kunnen interpreteren. Bij Gebareniconen worden losse elementen direct samengesteld tot een adequaat te interpreteren gebaar. Hierbij wordt uitgegaan vanuit de basisgedachte: wat is er minimaal nodig om een gebaar of een opeenvolging van gebaren in context (een 'zin') geheel te kunnen weergeven.

## De kleine -, standaard - en grote gebarenruimte



kleine gebarenruimte

standaard gebarenruimte

grote gebarenruimte

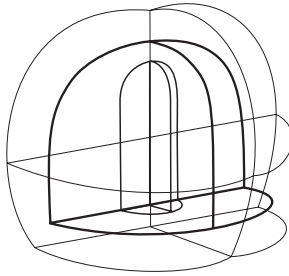
De gebarenruimte<sup>1</sup> is het fundament van de gebarentaal. Tijdens het spreken/gebaren hebben gebaren een voortdurend wisselende positie in de ruimte. Deze ruimtelijke posities hangen af van wat er verteld wordt, van de intonatie bij het vertelde of van het temperament van de individuele spreker/gebaarder.

Je kunt het gebaren in de 'kleine' of 'grote' ruimte vergelijken met 'zacht' of 'hard' praten.

---

<sup>1</sup> Zie pag. 26: 'Gebarentaal – De taal van doven in Nederland', Liesbeth Koenen, Tony Bloem, Ruud Janssen en Albert van de Ven Nijgh & van Ditmar, 1993 - Uitgeverij Atlas, 1998 - Vi-taal, 2005.

## De fluisterruimte



kleine -, standaard - en grote gebarenruimte



fluisterruimte

Fluisteren zo zacht mogelijk praten, opdat anderen in buurt je niet verstaan.

In alle vier genoemde 'ruimten' speelt het hoofd een belangrijke rol. In de fluisterruimte zelfs een hele belangrijke rol. In de 'fluisterruimte' staat het hoofd (met zijn gezichts expressie) los van de van de ruimte waarin de handen gebaren om mensen waarvoor de boodschap niet bestemd is het aflezen van gebaren te bemoeilijken.

# Bouwstenen van een gebaar

## OVERZICHT BOUWSTENEN VAN EEN GEBAAAR

### Gebaar

#### Beweging

- **beginpunt**
- **richting**  
handpalm- / vingeroriëntatie
- **weg / snelheid**
- **eindpunt**

#### Handvorm

- **gestrekt**  
gebonden - open / gesloten  
gespreid - open / gesloten
- **gebogen**  
gebonden - open / gesloten  
gespreid - open / gesloten
- **gehoekt**  
gebonden - open / gesloten  
gespreid - open / gesloten
- **duim**  
gestrekt  
gebonden / gespreid - open / gesloten  
gebogen  
gebonden / gespreid - open / gesloten  
gehoekt  
gebonden / gespreid - open / gesloten
- **tellen**
- **handalfabetten**

#### Expressie

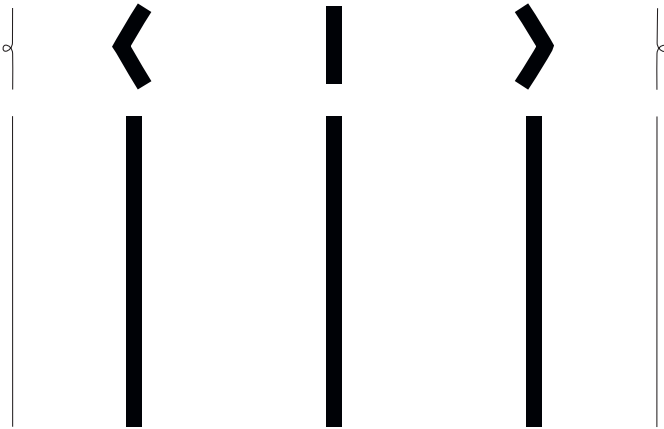
- **hand**  
vingers, duim, pols
- **romp**  
schouders, heup
- **hoofd**  
wenkbrauwen / voorhoofd,  
oog, oogleden, neus, lippen,  
tong, wangen
- **rest van het lichaam**  
alles wat voor het oog zichtbaar is  
en kan bewegen

De gebarenruimte als fundament en de beweging van het gebaar zijn de belangrijkste bouwstenen van een gebaar. Direct gevolgd door de handstanden en de expressie. De crux zit 'm natuurlijk in het samenspel van deze onderdelen.

### Gestrekt – gebogen – gehoekt

In plaats van bestaande gebaren te inventariseren en daaruit handstanden te destilleren en te groeperen, wordt bij Gebareniconen uitgegaan van de vormen die de hand natuurlijkerwijs kan aannemen met een aparte rol voor de **duim**.

## De gebarenruimte



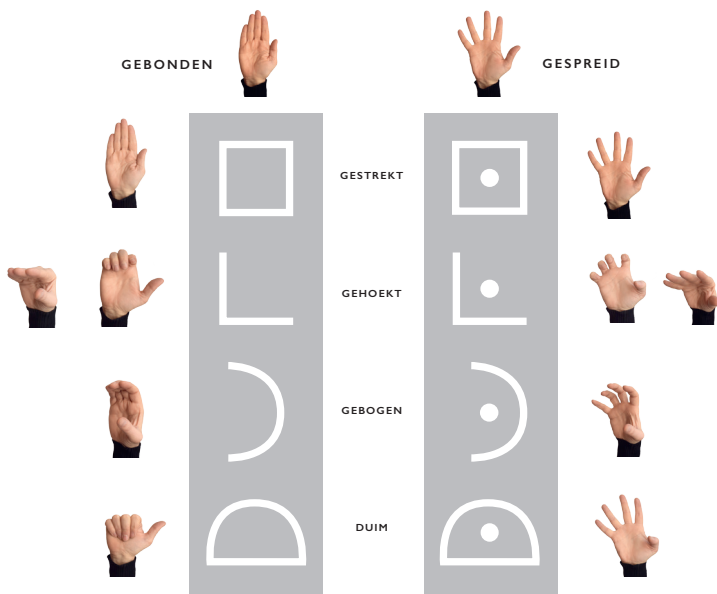
### HET ICOON VOOR DE GEBARENRUIMTE

Het icoon voor de 'kop' en de 'romp' maakt het mogelijk om snel het begin- en eindpunt van een gebaar te noteren. Daarmee is ook meteen de locatie van het gebaar aangegeven.

Het is een stuk simpeler dan lineaire systemen, zoals het Hamburg Notation System en het Nederlandse KOMVA-systeem, waar alleen al voor het aanduiden van lokaties tientallen symbolen nodig zijn.

Het systeem Gebareniconen geeft de mogelijkheid tot improviseren met (eigen) extra aanduidingen die zonder uitleg begrepen kunnen worden.

## Symbolen voor handvormen

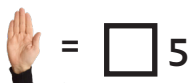


De symbolen zijn afgeleid van de handvormen en makkelijk te reproduceren.

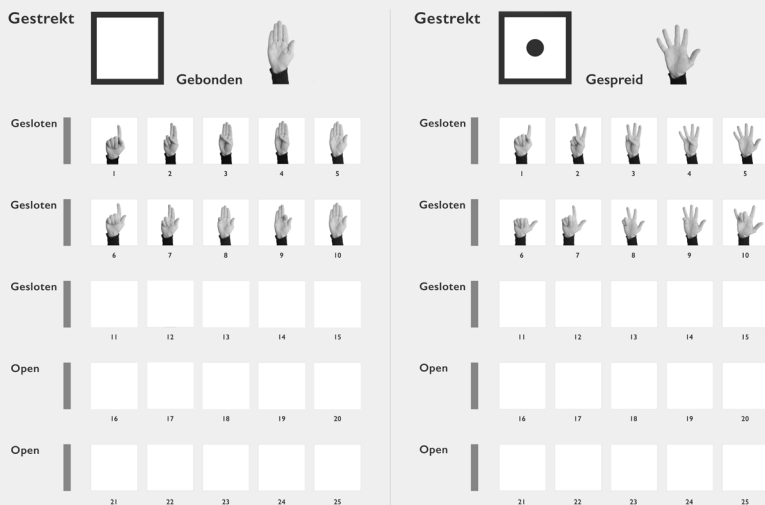
De stip geeft aan dat de betekenis dragende, acterende vingers los van elkaar (gespreid) staan.

In gebarentaal worden soms in een gesprek ook namen of woorden die je niet kent in de lucht geschreven in vingerspelling.

Deze letters worden in het gebarenicoon als tekst geschreven. Dit geldt ook voor cijfers.

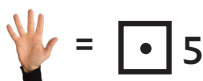


## Overzicht handvormen – gestrekt



Uitgaande van de vier symbolen worden acht reeksen handvormen geformuleerd. In die reeksen worden de handvormen in een logische volgorde geplaatst en gegroepeerd. Per reeks krijgt elke handvorm een nummer.

In de handvormen worden acterende vingers doorgaans eenvoudig onderscheiden van niet-acterende vingers. De duim speelt soms een bijrol en een andere keer de hoofdrol. Daarom heeft de duim, een apart symbool en een eigen reeks.



# Elementen Gebareniconen

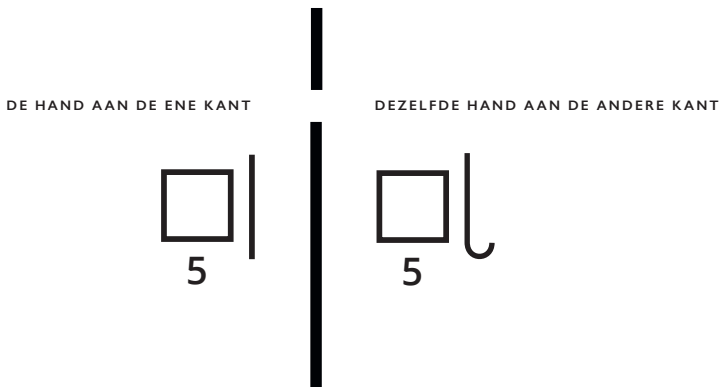
GEBAARENRIJTHE	BEWEGING	HORIZONTAAL	VERTICAAL	HAND	HANDVORMEN	GESTREKT	GEHOEKT	GEBOGEN	DUIPT				
KOP	BEGRIPUNT AFGELEGDE WEG												
ROEP	HANDPALMORIENTATIE	NAAR BOVEN	NAAR LINKS	NAAR BENEDEN	NAAR RECHTS	NAAR JE TOE	NAAR VOREN	NAAR BOVEN	NAAR LINKS	NAAR BENEDEN	NAAR RECHTS	NAAR JE TOE	NAAR VOREN
# NAUWER HANDVORMEN	GESTREKT												
	GEHOEKT												
	GEBOGEN												
	DUIPT												
EXPRESSIE													
KOP	OGEN	WENKBRANJEN	MOND	WANKEN	HANDGESPELDE LETTERS ABC	HANDGESPELDE CIJFERS 123	LEESTEKENS <ul style="list-style-type: none"> <li>&lt; KLEINER</li> <li>&gt; GROTER</li> <li>* CONTACTPUNT / RAAMPUNT</li> <li>• SAKEN VERDER</li> <li>! EXPRESSIEF</li> <li>-&gt; WIDEBAND / INTERNE BEWEGING HAND</li> </ul>						

Om een breed draagvlak te creëren moet een gebarenschrift makkelijk te leren en te gebruiken zijn. Uitgangspunt bij de samenstelling van Gebareniconen is om met een beperkt aantal grafische elementen een onbeperkt aantal gebaren weer te geven.

Gebareniconen zijn niet aan een landstaal gebonden, net als bijvoorbeeld het Hamburg Notation System en Sutton Signwriting.



## De hand aan de andere kant



Wanneer een hand aan de andere kant komt, geef je dat aan met een haakje aan de hand.

Een *beweging* die aan de ene kant van het lichaam begint met een bepaalde handvorm en aan de andere kant eindigt met een andere handvorm is duidelijk met een haakje aan te geven.

Als de handvorm niet veranderd is het niet nodig om een eindstand te noteren.

## Handpalmoriëntatie



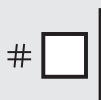
HANDPALM NAAR BOVEN



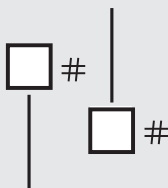
HANDPALM NAAR LINKS



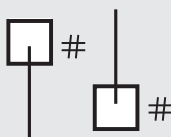
HANDPALM NAAR BENEDEN



HANDPALM NAAR RECHTS



HANDPALM NAAR JE TOE  
VINGERORIËNTATIE NAAR BENEDEN EN BOVEN



HANDPALM NAAR VOREN  
VINGERORIËNTATIE NAAR BENEDEN EN BOVEN



HANDPALM NAAR JE TOE  
MET ACCENT VINGERORIËNTATIE



HANDPALM NAAR VOREN  
MET ACCENT VINGERORIËNTATIE



HAND



MET ACCENT INGEVAL VINGERORIËNTATIE



ACCENT



NUMMER HANDVORM

De hand wordt verbeeld door een streepje.

Aan het streepje zelf kun je niet zien aan welke zijde de handpalm zich bevindt. Daarom wordt het symbool voor de handvorm altijd op de rug van hand geplaatst.

In de symbolen is de vingeroriëntatie al meegegeven.

Ook de locatie bepaald vaak de oriëntatie van de vingers. In de gevallen waar zelf een keus gemaakt moet worden kan een 'accent' geplaatst worden.

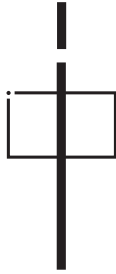
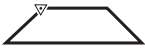
# Horizontaal en verticaal weergeven van een gebaar

beginpunt

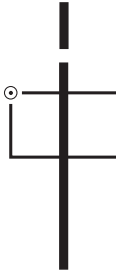
• VOORRAANZICHT

⊙ BOVENAANZICHT

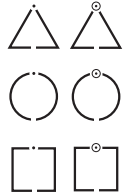
▽ SCHIJNKANZICHT



EEN VERTICAAL VLAK



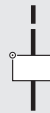
EEN HORIZONTAAL VLAK



RAAH



PLAFOND

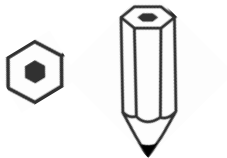


TAFEL



VLOER

Om aan te geven hoe je een horizontaal vlak aangeeft is het handig om van bovenaf de afgelegde weg van de beweging te laten zien. De cirkel rond de beginstip geeft aan dat de beweging in bovenaanzicht staat terwijl de romp in dezelfde positie blijft.



## Vastleggen van de beweging<sup>1</sup>

### UIT 'GEBARENTAAL - DE TAAL VAN DOVEN IN NEDERLAND



*Ik geef af en toe.*  
zie pagina 157



*Ik geef hem vaak.*  
zie pagina 157



*Ik geef ieder van jullie.*  
zie pagina 125

### DEZELFDE BEWEGINGEN IN GEBARENICONEN



of



of



Van een *beweging* is het **beginpunt** belangrijk, beter gezegd, in het begin zit de meeste informatie. Aan het begin staat een beweging kort stil.

Maar de **handvorm** bij die *beweging* is juist aan het eindpunt belangrijk, beter gezegd, de meeste informatie krijg je aan het eind. Aan het eind staat de handvorm het langst stil.

Soms is de **beweging** de belangrijkste component van een gebaar en soms is de **handvorm** belangrijker. De beweging begint met de dominante hand.

---

<sup>1</sup> Zie pag. 26: 'Gebarentaal – De taal van doven in Nederland', Liesbeth Koenen, Tony Bloem, Ruud Janssen en Albert van de Ven Nijgh & van Ditmar, 1993 – Uitgeverij Atlas, 1998 – Vi-taal, 2005.

## Leesvolgorde van een gebarenicoon



1

GEBARENRUIMTE



2

BEGINPUNT VAN  
DE BEWEGING BEPALEN



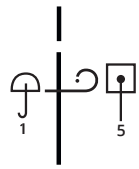
3

DE AFGELEGDE WEG VOLGEN



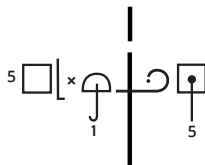
4

DE HANDVORM EN BEGINSTAND VAN  
DE DOMINANTE HAND BEPALEN



5

[EVENTUEEL] DE HANDVORM VAN DE  
TUSSEN- EN EINDESTAND BEPALEN



6

DE HANDVORM VAN DE NIET-DOMINANTE HAND  
EN DE EXPRESSIE BEPALEN

GEBARENICOON

**1 - gebarenruimte**

**2 - beginpunt van de beweging bepalen**

**3 - de afgelegde weg volgen**

**4 - de handvorm en beginstand van de dominante hand bepalen**

**5 - de handvorm van de tussen- en eindstand bepalen**

**6 - de handvorm van de niet-dominante hand en expressie bepalen**

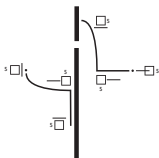
De uitdrukking 'voor jou links, voor mij rechts' kent iedereen. In het afgebeelde gebarenicoon ligt de oorsprong van de beweging voor de gebarenmaker links, maar voor de waarnemer rechts.

In ons Nederlands schrift **eindigt** de zin met een punt. In Gebareniconen **begint** het gebaar met een punt.

## Viermaal doos<sup>1</sup>



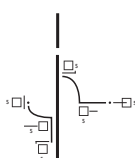
doos (grote gebarenruimte)



doos



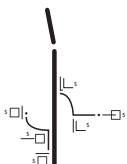
doos (standaard gebarenruimte)



doos



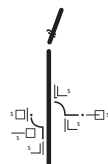
doos (kleine gebarenruimte)



doos



doos (fluijterruimte)



doos

Een doos, van groot naar klein gebaard en nog steeds weet je niet hoe groot die doos is. De ruimte waarin je staat, en de afstand die je wil overbruggen en je emotie bepalen de grootte van het gebaar. Vergelijk het met luid en zacht spreken.

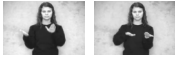
Ook in het gebarenicoon blijft de vormovereenkomst van de beweging zichtbaar en je ziet duidelijk wanneer de handvorm veranderd van gestrekt naar een gehoekt.

Als de handen in gebaren onafhankelijk van elkaar beginnen te bewegen, kun je dat met een cijfer bij de oorsprong (de punt) aangeven.

---

<sup>1</sup> Zie pag. 26: 'Gebarentaal – De taal van doven in Nederland', Liesbeth Koenen, Tony Bloem, Ruud Janssen en Albert van de Ven Nijgh & van Ditmar, 1993 – Uitgeverij Atlas, 1998 – Vi-taal, 2005.

# Gebareniconen



**ASL deceased / overleden**  
(Source: Spread the sign)



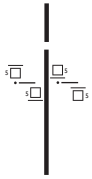
**Crowdfunding**  
(bron: Vlaams Gebarentaalcentrum)



**Goud**  
(bron: Gebarencentrum)



**Accessoires**  
(bron: Gebarencentrum)



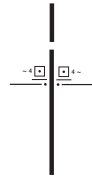
overleden



crowdfunding



goud



accessoires

In gebareniconen wil je de beginstand en de eindstand precies vastleggen. Het gebaar moet daarom goed articuleerd worden. In veel filmpjes met losse gebaren zie je dat de beginstanden onduidelijk zijn en zelfs soms verwaarloosd worden.

Gebareniconen kunnen inzicht geven bij het analyseren van gebaren.

## Expressie



'Stickman' heeft altijd een rondje als hoofd, maar in Gebareniconen is de kop een streepje. Het heeft het voordeel dat de verhoudingen in het gezicht beter aan te geven zijn.

Ook een hand (en de rest van het lichaam) heeft expressie! Expressies kunnen aangegeven worden met leestekens:

- < KLEINER
- > GROTER
- × CONTACTPUNT / RAAKPUNT
- + SAMEN VERDER
- ! EXPRESSIEF
- ~ VLOEIEND / INTERNE BEWEGING HAND



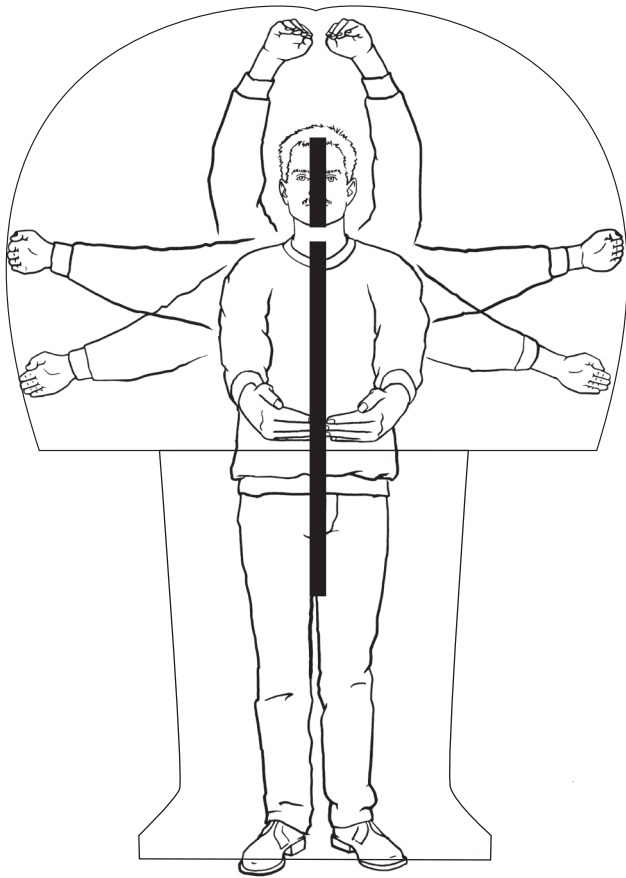
## Expressie



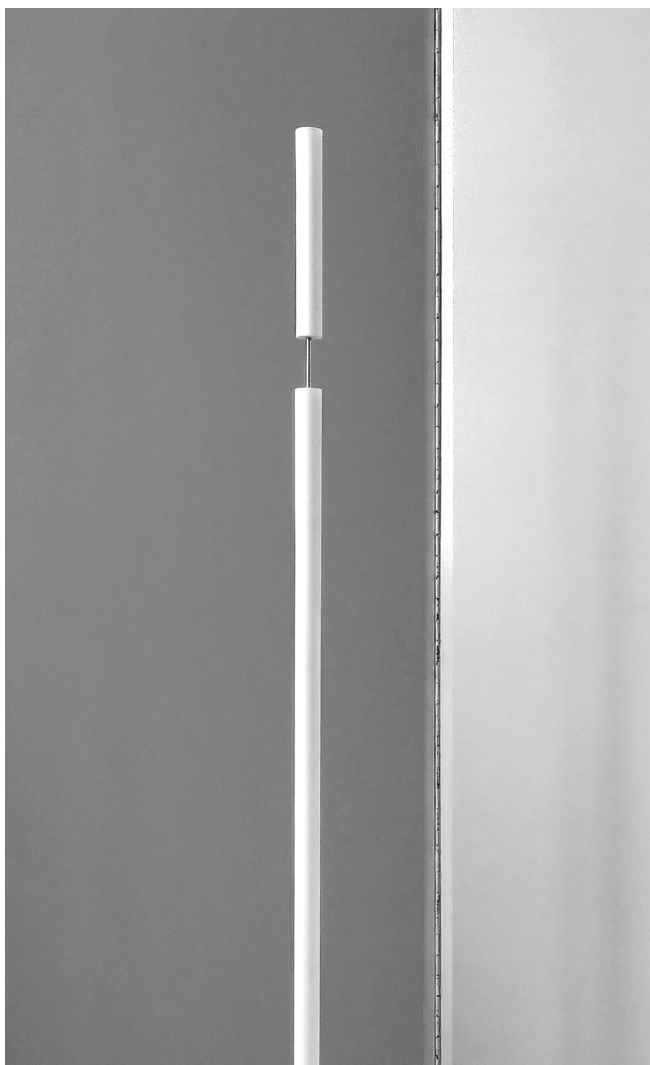
Net als in de rest van het gebarenicoon wordt voor de expressie alleen aangegeven wat noodzakelijk is, wat belangrijk is, of onderling is afgesproken.

Ontwikkeling van gebarenschrift in het algemeen kan interessant zijn / betekenis hebben voor:

- emancipatie gebarentaal
- analyseren van gebaren
- behoefte bij docenten - en tolken gebarentaal
- jargon in het onderwijs
- innovatie (ook voor app's en zoekmachines)
- eenvoudig te leren / ook voor kinderen



DE GEBARENRUIMTE

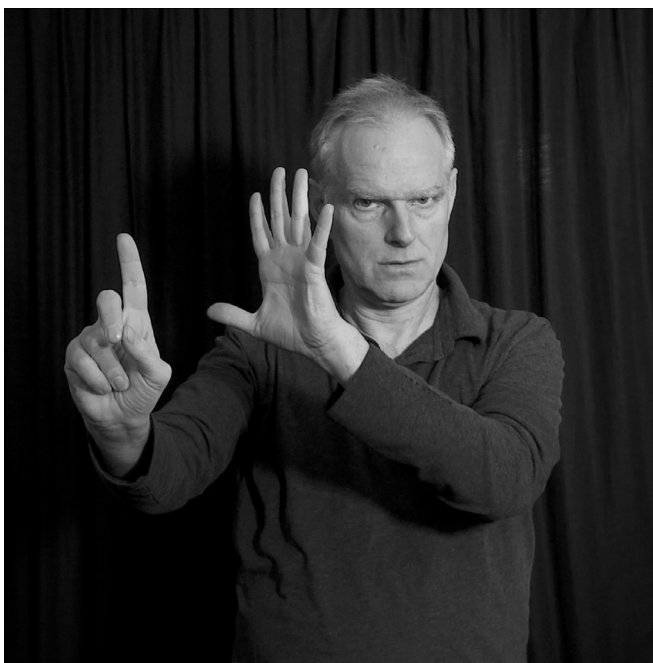


HET ICOON VOOR DE GEBARENRUIMTE

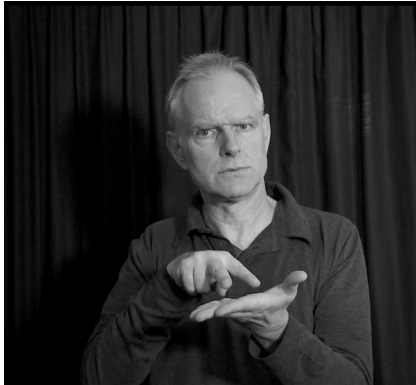
## Poëzie in gebarentaal

Wim Zonneveld

In een video staat een figuur recht voor de camera. Hij begint te spreken, niet met geluid maar met gebaren. Zelfs voor een oningewijde verloopt de uitvoering bijzonder. Handen zijn actief, nemen vormen aan, verplaatsen zich in de ruimte, hoog laag, voor de borst.



Versnellingen volgen op vertragingen en andersom. Na anderhalve minuut is de uitvoering afgelopen. De figuur kijkt in de camera en brengt zich tot rust. Dat was een gedicht in gebarentaal. Poëzie in gebarentaal? Kan dat? Visueel, zonder klanken, zonder rijm? Jazeker kan dat wel, waarom niet.<sup>1</sup>



---

1 Op deze tentoonstelling is het gedicht '*Hoe zeg je dat*' te bekijken van de bekende Ierse dichter en toneelschrijver Samuel Beckett, uitgevoerd in Nederlandse Gebarentaal door Tony Bloem, prominent lid van de Nederlandse dovengemeenschap en docent NGT aan de Hogeschool Utrecht.

Poëzie is een talige kunstvorm waarbij een mededeling, idee of emotie wordt gegoten in een van het normale taalgebruik afwijkende, tegelijkertijd zowel restrictieve als creatieve, soms experimentele vorm. Moeilijk doen als het makkelijk kan is een waarheid als een koe over poëzie. Maar taal wordt geen poëzie door moeilijk te kijken bij een opgepompte voordracht. Met restrictieve vorm wordt bedoeld dat poëzie zichzelf patronen oplegt waar doorsnee taalgebruik zich gewoonlijk niet aan houdt of zelfs geen behoefte aan heeft. Bekende restricties zijn een herhaald patroon van rijm (nacht x gracht), van alliteratie of beginrijm (een druif van droefenis), van een vast aantal lettergrepen per regel (drie regels van 5-7-5 lettergrepen: de haiku, met gewoonlijk natuurelementen als thema) of van een vast metrum (jambe, trochee, anapest en dergelijke).

Typisch voor poëtisch taalgebruik zijn de begrippen gelijkenis en contrast. Rijm en alliteratie komen overeen en contrasteren in woordonderdelen. In metrum wordt een repeterend patroon gehanteerd van contrasterende beklemtoonde en onbeklemtoonde klinkers, of van korte en lange lettergrepen. In de haiku ligt het vormelijke contrast in de gelijke en verschillende aantallen lettergrepen. Ook in de betekenis kunnen deze begrippen (graag zelfs!) worden aangewend: 'Meer heeft de rechtvaardige aan weinig / dan zovele bedriegers aan rijkdom' zijn twee versregels uit het Bijbelse Psalm 37.

Stijlfiguren springen meestal snel in het oog, zeker bij poëzie in geschreven vorm. Ze kunnen een inhoudelijke functie hebben, direct verbonden aan de boodschap van het gedicht, maar dat hoeft niet. Wanneer Lucebert in een gedicht met 6-7-6 versregel-structuur elke 'strofe' afsluit met allitererende woorden (waaronder 'druif van droefenis' en 'stilte stilt het tempeesten') is dat vast geen

toeval. Maar als in oud-Germaanse poëzie in een werk van duizenden regels twee of drie woorden per versregel onderling allitereren, betekent dat weliswaar dat de dichter een vorm heeft gekozen, maar niet dat al die duizenden woorden elk op een speciale manier verbonden zijn met het inhoudelijke idee achter het gedicht en dat de dichter daarvoor steeds maar aandacht vraagt. Zo moeilijk maakt die dichter het zich, en de lezer of luisteraar, nou ook weer niet.

Om te voorkomen dat de vorm overheerst, staan de dichter twee middelen ter beschikking. De eerste bestaat uit juist bewuste schendingen van het gekozen patroon. Een doffe dreun kan worden vermeden door een onverwachte plaatsing van klemtoon: zoals wanneer Gorter in zijn beroemde jambische *Mei* de versregel 'stonden golven als witte rammen op' met een trocheïsch begin neerzet, maar netjes vervolgt met 'met trossen schuim en horens op de kop'. Uit de relatieve schaarste van zulke regels blijkt dat de dichter zich bewust is van het gekozen patroon, maar de luisteraar of lezer niet wil opzadelen met de meest strikte, saaie vorm daarvan. En hoe meer schendingen, hoe meer de dichter aanleunt tegen 'vrij vers', een vorm van poëzie die vormelijk het dichtst aanleunt tegen proza.

Kijk (en luister) vanuit dit perspectief eens naar de openingsregels van *Mei*.

Een nieuwe lente en een nieuw geluid:  
Ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit,  
Dat ik vaak hoorde voor een zomernacht  
In een oud stadje langs de watergracht.  
In huis was 't donker maar de stille straat  
Vergaarde schemer, aan de lucht blonk laat  
Nog licht

De tweede bestaat uit creatieve schendingen op woordniveau. In woordkeus, woordcombinaties en 'neologismen'. Bij de een gebeurt dat subtiel en met mate. 'De stille straat vergaarde schemer' uit het begin van *Mei* is een ook door alliteratie gemarkeerde woordkeus waarin aan een object een handeling die wordt toegeschreven die gewoonlijk aan mensen toebehoort: *vergaaren*. Als Willem Kloos een gedicht begint met 'De bomen dorren in het laat seizoen' gebruikt hij een bijvoeglijk naamwoord als werkwoord, om de lezer meteen wakker te krijgen. Bij een ander gaat het verder en wordt het taal materiaal gekozen met veel emotie en nauwelijks ingehouden woede. Een voorbeeld daarvan is het werk van Lucebert, die het heeft over 'de tumultueuze rust', 'dit gedicht schaamt zich', over 'de aubadekraan der vogels', een 'moerasruiter', 'stoepkennis', 'gezondheidslijden'. Een bekend jambisch gedicht van Leopold begint met 'In mijn oud woonhuis peppels staan', een schending van de normale woordvolgorde, en bevat in een 4 x 4 versregelstructuur de viermaal herhaalde emotioneel geladen en werkwoordloze regel 'mijn lief, mijn lief, o waar gebleven'.

Recent taalkundig onderzoek heeft aangetoond dat gebarentaal individuele en in zinnen gecombineerde gebaren bevat met elementen die vergelijkbaar zijn met die uit gesproken taal. Met alle verschillen in de uitvoering (verschillen in de 'modaliteit'), lijken begrippen als klank, lettergreep, ritme, intonatie en lexicale inhoud ook toepasbaar op gebarentaal. Daarbij fungeren onderdelen als handvorm als bouwstenen, net als locatie (in de ruimte) van uitvoering, kleine en grote beweging, kijkrichting, betekenisvolle stukjes als 'classifiers', en dergelijke. Als we ons bovendien realiseren dat begrippen als overeenkomst, contrast, boodschap en creativiteit abstract zijn en onafhankelijk van een gebruikt medium,



wordt het een stuk minder verwonderlijk dat poëzie in gebarentaal *vanzelfsprekend* mogelijk moet zijn. En niet alleen mogelijk, maar mooi, op zijn eigen manier.

Wat voorbeelden. Voor het equivalent van rijm of alliteratie kunnen gebaren worden geselecteerd op dezelfde handstand, op dezelfde beweging, dezelfde plaats in de ruimte. Als klemtoon saaiheid kan doorbreken, kan het gebruik van een eenhandig gebaar in een verder tweehandige passage hetzelfde effect hebben. Of het gebruik van plotselinge en onverwachte vingerspelling, via gebaren uit het alfabet. Als een haiku structuur nodig heeft: wissel gebaren in het verticale vlak af met gebaren in het horizontale vlak (V-H-V), tweehandige met eenhandige (2-1-2). Als natuur een thema is, bijvoorbeeld 'de Herfst': vertraag het tempo bij het weergeven van vallende bladeren en pas verderop dezelfde vertraging toe voor miezerregen (overeenkomst) of juist een versnelling voor een stortbui in een storm (contrast). Als 'Water in de Amsterdamse grachten' moet worden weergegeven: creëer als neologisme een gebaar voor 'water' met daarin 'lichte schittering' geïncorporeerd. De mogelijkheden zijn legio.

De Britse onderzoekster Rachel Sutton-Spence heeft in een reeks van publicaties gebarentaalgedichten geanalyseerd en op dergelijke elementen onderzocht. Een sprekend voorbeeld is haar analyse van het gedicht 'Three Queens' van de Engelse dove gebarentaaldichter en -activist Paul Scott, waarin de geschiedenis van British Sign Language creatief wordt uitgebeeld door die te relateren aan de regeerperiodes van drie iconische Engelse koninginnen: Elizabeth I (16<sup>de</sup> eeuw), Victoria (19<sup>de</sup> eeuw) en Elizabeth II (nu). Het wordt algemeen beschouwd als een van de krachtigste gedichten in en tegelijkertijd over BSL in die taal (en is te vinden op YouTube).

Sutton-Spence vindt veel van de boven beschreven middelen terug in het gedicht. Naast veelvuldig terugkerende specifieke handstanden, geeft het getal 'drie' structuur aan het gedicht. Het wordt direct weergegeven aan het begin voor de koninginnen, daarna vaak indirect en subtiel verwerkt. Voor elke koningin komt het gebaar voor 'vlag' eenmaal voor. Gebaren met een inherente repetitie hebben er drie daarvan, zoals 'rondwandelen', meerdere keren uitgevoerd met drie lichte zwieren. Persoonsbeschrijvingen bestaan uit drie onderdelen, van hoofd via borst naar middel. Enzovoort. Standaard woordvolgorde wordt doorbroken. In dagelijkse gebaren-conversatie wordt een object gewoonlijk eerst uitgevoerd, waarna ernaar kan worden verwezen met een 'classificer': 'bal', daarna simpelweg 'rond voorwerp'. Hier: 'voorwerp' (gevonden in een schelp), dan 'p-a-r-e-l', gevingerspeld.

Neologismen en andere creatieve uitingen komen te ku(n)st en te keur voor. De negen kinderen van Queen Victoria worden niet direct uitgebeeld met het gebaar voor 'negen', maar met 'vijf' links en 'vier' rechts; vervolgens wordt de wijsvinger van de rechterhand gebruikt om op de linker een bepaald kind in de rij aan te duiden. (Doe het zelf even: je bijna onbedwingbare neiging zal zijn om het grootste getal met je dominante hand aan te geven.) Aan het eind van het gedicht kijken drie koninginnen samen naar een wapperende vlag. Twee worden er links en rechts van de gebaarder met het gebaar voor 'kroon' in de ruimte geplaatst (ongebruikelijk: kronen zweven niet), waardoor de gebaarder zelf in het midden de derde wordt; de ernstige, 'koninklijke' gezichtsuitdrukking gaat dan automatisch gelden voor alle drie.



Links: **Queen Victoria** (eerder omschreven), loopt vorsend rondkijkend door haar koninkrijk, links en rechts vergezeld door twee monnik-scribenten. (Ze zal drie ontmoetingen hebben met 'nieuwigheden': met een aardappel, met een sigaar en met een groep gebarensprekers.)

Rechts: **Het gebaar voor '(wapperende) vlag'** is gemaakt, geplaatst hoog in de lucht; drie personen (aangeduid met twee handen en de gebaarder) kijken ernaar.

Bron: **YouTube**, signmetaphor website, uitgevoerd door **Paul Scott** zelf in **Bristol**, september 2009.

folie -  
 folie que de -  
 que de -  
 comment dire -  
 folie que de ce -  
 depuis -  
 folie depuis ce -  
 donné -  
 folie donné que ce que de -  
 vu -  
 folie vu ce -  
 ce -  
 comment dire -  
 ceci -  
 ce ceci -  
 ceci-ci -  
 tout ce ceci-ci -  
 folie donné tout ce -  
 vu -  
 folie vu tout ce ceci-ci que de -  
 qu'on -  
 comment dire -  
 voir -  
 entrevoir -  
 croire entrevoir -  
 vouloir croire entrevoir -  
 folie que de vouloir croire entrevoir quoi -  
 quoi -  
 comment dire -  
 et où -  
 que de vouloir croire entrevoir quoi où -  
 où -  
 comment dire -  
 là -  
 là-vas -  
 loin -  
 loin là là-vas -  
 à peine -  
 loin là là-vas à peine quoi -  
 quoi -  
 comment dire -  
 vu tout ceci -  
 tout ce ceci-ci -  
 folie que de voir quoi -  
 entrevoir -  
 croire entrevoir -  
 vouloir croire entrevoir -  
 loin là là-vas à peine quoi -  
 folie que d'y vouloir croire entrevoir quoi -  
 quoi -  
 comment dire -  
 comment dire

**Samuel Beckett** (vertaling Hisgen van der Weel)

hoe zeg je dat

waanzin –

waanzin om te –

om te –

hoe zeg je dat –

waanzin op grond van dit –

al dit –

waanzin op grond van al dit –

gegeven –

waanzin gegeven al dit –

gezien –

waanzin gezien al dit –

dit –

hoe zeg je dat –

dit dit –

dit dit hier –

al dit dit hier –

waanzin gegeven al dit –

gezien –

waanzin gezien al dit dit hier –

om te –

hoe zeg je dat –

zien –

een glimp opvangen –

te denken een glimp op te vangen –

behoefte te hebben te denken een glimp op te vangen –

waanzin om behoefte te hebben te denken een glimp op

te vangen –

van wat –

hoe zeg je dat –

en waar –

waanzin behoefte te hebben te denken een glimp op  
te vangen van wat waar –  
waar –  
hoe zeg je dat –  
daar –  
daarginds –  
helemaal daarginds –  
ver weg –  
ver weg helemaal daarginds –  
vaag –  
vaag ver weg helemaal daarginds wat –  
wat –  
hoe zeg je dat –  
gezien al dit –  
al dit dit –  
al dit dit hier –  
waanzin te zien wat –  
een glimp op te vangen –  
te denken een glimp op te vangen –  
behoefte te hebben te denken een glimp op te vangen –  
van vaag ver weg helemaal daarginds wat –  
waanzin behoefte te hebben te denken een glimp op  
te vangen van vaag ver weg helemaal daarginds wat –  
wat –  
hoe zeg je dat –  
  
hoe zeg je dat –

---

- **Samuel Barclay Beckett** (1989, Beckett's last poem) for Joe Chaikin

- Nederlandse vertaling: **Hisgen & van der Weel**

- vertaling en voordracht in Nederlandse Gebarentaal: **Tony Bloem**

## Hoe zeg je het onbenoembare in gebarentaal

Ruud Hisgen en Adriaan van der Weel

Op YouTube is een opname van de Zweedse televisie te zien van een interview met Samuel Beckett uit 1969.



[<https://www.youtube.com/watch?v=hYwScABAcIA>]

Beckett verbleef op dat moment met zijn levensgezel Suzanne in het hotel Riadh in Nabeul, Tunesië waar hij op vakantie was. De Zweedse Academie had op 23 oktober bekend gemaakt dat ze Iers-Franse schrijver de Nobelprijs voor literatuur 1969 hadden toegekend. Zijn Franse uitgever, Jérôme Lindon, had hem al in een telegram gewaarschuwd: 'Chers Sam et Suzanne. Malgré tout ils t'ont donné le Prix Nobel – Je vous conseille de de vous cacher.' ('Beste Sam en Suzanne. Ondanks alles hebben ze je de Nobelprijs voor literatuur gegeven – Ik adviseer je om je te verstoppen.') Volgens James Knowlson in zijn biografie *Damned to Fame, The Life of Samuel Beckett* uit 1996 heeft Suzanne op dit nieuws gereageerd met de verzuchting 'wat een ramp!'

Beckett moest niets hebben van roem of succes en hij liet zich daarom ook niet zien bij de uitreiking op 10 decem-

ber. Hij deed verwoede pogingen om zich te verschuilen voor de pers, maar stemde uiteindelijk toe tot één vraaggesprek, onder de voorwaarde dat er geen vragen zouden worden gesteld. Het boeiende resultaat is te zien op de filmopname waar hij zijn stilzwijgen boekdelen laat spreken.

Voor Beckett was stil kunnen vallen het hoogste dat een schrijver kon bereiken – en hij wilde niets liever – maar daartoe moest wel eerst geschreven worden, gedachten vormgegeven worden in woorden die een ander kan lezen of horen. Becketts levenswerk wordt dan ook gekenmerkt door een levenslange poging om de woorden tot stilstand te brengen, om het woord te vinden dat alle andere woorden overbodig maakt.

'In den beginne was het woord en het woord was bij ...' zo luidt de opening van het Johannes evangelie. Maar wat als je ervan overtuigd bent geraakt dat het wezen van de Oppervader, de Heilige Geest en de Opperzoon uit niet veel meer dan loze woorden bestaat... Waar vind je dan verlossing en troost? Hamm zegt in het toneelstuk Eindspeel (1957/58) na vruchteloos te hebben geprobeerd te bidden: 'The bastard! He doesn't exist!' (De schoft! Hij bestaat niet!). De menselijke conditie mag een ongelovige dan reddeloos, redeloos en radeloos maken, gelukkig kent het werk van Beckett een humoristische toon die enig relativerend licht werpt op de sombere situatie.

De zoektocht naar het juiste woord heeft Beckett ertoe bewogen na de Tweede Wereldoorlog voornamelijk in het Frans te gaan schrijven. Aan zijn moedertaal Engels kleefden waarschijnlijk te veel herinnering en te veel betekenis. Hij was niet in staat er de afstand van te nemen





die hij nodig had voor zijn zoektocht. Wel heeft hij bijna alles wat hij schreef vertaald met als gevolg een uniek dubbeloeyvre, omdat de Franse en de Engelse tekst nogal wat verschillen vertonen.

Twintig jaar na de Nobelprijs, op 22 december, vlak voor de viering van de geboorte van de 'bastard' met Kerstmis 1989 jaar eerder, blies Beckett in zijn woonplaats Parijs zijn laatste adem uit. Hij had sinds zijn geboorte op Goede Vrijdag 1906 in Dublin ruim 83 jaar en negen maanden geleefd, ruim 730.000 uur adem. Want Beckett was een obsessieve teller en rekenaar. De laatste teksten die hij ongeveer 10.000 uur voor zijn laatste adem schreef en publiceerde, waren 'comment dire' en (in zijn vertaling) 'what is the word'.

'What is the word' is opgenomen in zijn *Collected Poems*, de verzamelde gedichten (red. Seán Lawlor en John Pilling, Faber, 2012) maar het is de vraag of we wel kunnen spreken van een gedicht. Voor hetzelfde geld kunnen we deze tekst categoriseren als theatrale monoloog, scenario, libretto, hoorspel, choreografie of zelfs een film-scenario. Al deze genres komen prachtig samen in de video die Ruud Janssen heeft gemaakt van de voordracht van Tony Bloem die de Nederlandse vertaling van de tekst in gebarentaal heeft omgezet. Hun productie is tegelijkertijd poëzievoordracht, theatermonoloog, opera, mimevoorstelling en speelfilm.



In zijn speurtocht naar het juiste woord overschreed Beckett steeds alle beperkingen die de traditionele genres de scheppende kunstenaar hadden opgelegd. Hij is vooral bekend om zijn toneelwerk ('*Wachten op Godot*' uit 1953), maar hij schreef ook veel proza en poëzie, naast een libretto voor een opera, choreografieën en mimevoorstellingen. Soms wordt er op het toneel geen woord gezegd en zijn er alleen bewegingen te zien.

Daarnaast bedacht hij werk voor televisie en radio. En hij schreef in 1963 zelfs het scenario voor een film die de titel 'Film' kreeg.

In deze 24 minuten durende zwartwit film (regie Alan Schneider) speelt Buster Keaton de hoofdrol. Het was een van zijn laatste optredens in film. Het decor en de kostuums in Film suggereren dat het verhaal zich afspeelt in het jaar 1929, het jaar waarin de studio's afscheid namen van de stomme film en de geluidsfilm introduceerden. Vaak wordt de film vertoond alsof het een stomme film is, maar dat is een misverstand. Er wordt weliswaar geen woord in gesproken, maar een vrouw maant haar man stil te zijn met een luide 'pssst'. Dat is ook meteen het enige wat er te horen valt in de film, maar een stomme film is het niet, evenmin als het interview dat de Zweedse televisie met hem had in 1969.

Voor Samuel Beckett was stilte het hoogste wat een mens kan bereiken. Had Beckett een mooi rond miljoen aantal levensuren kunnen voltooien en was hij op 117-jarige leeftijd naar de tentoonstelling van Ruud Janssen in het Alfabetaum bij West in het Museumkwartier getogen, dan was hij zeker zeer in zijn nopjes geweest met de interpretatie van 'hoe zeg je dat' in de gebarentaal van Tony Bloem.

**Ruud Janssen** kwam in 1977 tijdens zijn studie grafisch en typografisch vormgeving aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in contact met gebarentaal en studeerde ook af op dit onderwerp. Er volgde een vruchtbare periode van pionieren en onderzoek samen met Daria Mohr (Het Werkteater, Amsterdam). In 1983 ontving hij de Frans Duwaer-opdracht van het Amsterdams Fonds voor de Kunst voor de grafische standaardisering van het Nederlands Handalfabet in een boekuitgave. In 1986 richtte hij samen met Tony Bloem ontwerp-bureau Vi-taal op. Er volgde een lange reeks kleine en grote projecten waarbij altijd tweetaligheid, Nederlands naast Nederlandse Gebarentaal, voorop stond. Voorbeelden zijn tweetalige kinderboeken 'Foei, Poes' en 'Kom buiten kijken' (Leopold, 1988), tv-serie 'De Gebarenwinkel' (VPRO, 1989), documentaire 'De gebarenmakers' (IKON, 1992), boek 'Gebarentaal - De taal van doven in Nederland' (Eureka prijs, 1993), tentoonstelling 'Kijk!Taal' in het Universiteits Museum Utrecht (1998) en het theaterstuk 'King Kong in Klein Carré' toerde door Nederland. Eveneens voorlichting in gebarentaal over de invoering van de euro (MinFin, 2000). Een volgende stap is de ontwikkeling van het notatiesysteem 'Gebareniconen' en hiermee waardeert hij in een vernieuwde vorm het beeldende aspect van gebarentaal.

[www.vitaaldenhaag.org](http://www.vitaaldenhaag.org)

[www.haagsekunstgrepen.nl](http://www.haagsekunstgrepen.nl)

**Wim Zonneveld** (1950) is emeritus-hoogleraar Engelse Taal en Cultuur van de Universiteit Utrecht. Gespecialiseerd in de theoretische taalwetenschap en in het bijzonder de fonologie ('klankleer'), raakte hij in de jaren negentig geïnteresseerd in gebarentaal, vanwege de parallellen in taalverwerving en de overeenkomsten in de structuur en de uitvoering van klanken en gebaren. Als bestuurslid van de Stichting Vi-taal, adviseerde hij over activiteiten en subsidieaanvragen, en hij fungeerde als sparringpartner van Ruud Janssen bij het opzetten en uitwerken van Gebareniconen.

**Ruud Hisgen en Adriaan van der Weel** hebben gestudeerd aan de universiteiten van Leiden, Dublin en Sydney. Hisgen werkt als docent en auteur aan het door hem in 1985 opgerichte taalinstituut Direct Dutch (Den Haag). Van der Weel is als anglist en boekhistoricus verbonden aan de Universiteit Leiden. Samen hebben zij werk vertaald van vooral Britse en Ierse schrijvers, onder wie James Joyce en Samuel Beckett. Zij hebben in 1998, eveneens samen, een studie geschreven over Becketts laatste 'roman', *Worstward Ho* (1983), in hun vertaling verschenen als *Slechtstwaarts voort* (2000). Ze leggen dit jaar de laatste hand aan een boek over lezen.

**Yael Keijzer** (1996) is filosoof, schrijver en teamlid bij West Den Haag. Ze is gespecialiseerd in existentialisme en filosofie van bewustzijn en waarneming (fenomenologie). In 2020 is ze afgestudeerd met 'Love as Magic: A Phenomenological Perspective on Intimacy in Simone de Beauvoir' en sindsdien publiceert ze met regelmaat artikelen voor de website van West, waaronder ook voor de fysieke catalogus van de Gregor Schneider-tentoonstelling in 2021 met het essay 'The Spirituality of Dead Spaces'.



Het **Alphabetum** is een ruimte om de vormende en formele aspecten van geschreven taal te verkennen. Deze aspecten worden meestal als afzonderlijke aspecten beschouwd. Typografen en letterontwerpers zijn vooral gericht op de lettervorm en schrijvers besteden meestal geen aandacht aan de vorm van de letters die ze tot woorden maken. De ambitie van het Alphabetum is om te laten zien dat deze twee eigenschappen van geschreven taal veel meer met elkaar verbonden zijn dan algemeen wordt erkend. Een letter is een letter omdat hij op een letter lijkt; en omdat hij op een letter lijkt is het een letter.

Joseph Beuys zei dat ieder mens een kunstenaar is. Hans Hollein vertaalde dit idee naar ruimte en tijd, met de suggestie dat alles architectuur is. John Cage stelde dat alles wat we doen muziek is. Zou het daarom aanvaardbaar zijn om te verklaren dat alles gemaakt is van letters? Als we kunst, muziek en architectuur meer in het algemeen bekijken, zien we dat alle drie de disciplines zijn voortgekomen uit de talen die we hebben gecreëerd. We zouden zelfs kunnen stellen dat kunst, architectuur en muziek zelf talen zijn. Opvallend is dat de uitspraken van Beuys, Hollein en Cage niet in kunst, architectuur en muziek zijn geformuleerd, maar in letters, die woorden vormen, gecombineerd tot statements. Ludwig Wittgenstein zei ooit dat de grenzen van onze taal de grenzen van onze wereld zijn. Zou het ook zo kunnen zijn dat de grenzen van het alfabet de grenzen van onze taal zijn? Dit zou ons terugbrengen naar de typografische tautologie. Een letter is een letter omdat hij op een letter lijkt; en omdat hij op een letter lijkt is het een letter.

Het Alphabetum, opgezet in februari 2019, is onderdeel van kunstinstituut West Den Haag.

**Gebareniconen**  
**Alphabetum VIII**

Ruud Janssen in samenwerking met Wim Zonneveld, Ruud Hisgen & Adriaan van der Weel en Yael Keijzer

26 mei 2021 – 22 augustus 2021

Redactie: Ruud Janssen  
Lettertypes: Gedankenexperiment en Zeitung Pro van Underware  
Basis ontwerp: Helmig Bergerhausen, Keulen  
Drukwerk: Oranje van Loon, Den Haag  
Eerste editie, mei 2021  
ISBN: 978-90-79917-90-7

[www.alphabetum.org](http://www.alphabetum.org)



This publication in English.

**West**

Alphabetum  
Oprichter: Akiem Helming  
Bibliothecaris: Marienelle Andringa

Lange Voorhout 102  
2514 EJ Den Haag

+31 (0)70 392 53 59  
[info@westdenhaag.nl](mailto:info@westdenhaag.nl)  
[www.westdenhaag.nl](http://www.westdenhaag.nl)







**ALPHABETUM VIII  
2021**

